

KUD 338(496.51)

## **ORIENTIMET GLOBALE STRATEGJIKE TË ZHVILLIMIT EKONOMIK NË REPUBLIKËN E KOSOVËS**

*M.sc. Ariana Xhemajli  
arianaxhemajli@gmail.com*

### **Abstrakt**

Në bazë të praktikave të vendeve tjera të cilat kanë kaluar në periudhën e tranzicionit, problemi kyç i këtij procesi ishte dukuria e korrupsionit, varfërisë dhe efekteve negative të globalizimit. Në këtë punim synojmë që të analizojmë orientimin global strategjik në zhvillimin e ekonomisë së Kosovës në periudhën e tranzicionit, me qëllim të zvogëlimit të normës së papunësisë, varfërisë dhe anëtarësimin më të shpejtë të Kosovës në UE. Qëllimi i këtij punimi do të jetë një kontribut sa do i vogël që të plotësojë një mungesë të madhe të studimeve që trajtojnë aspektet ekonomike dhe sociale në Kosovë. Zhvillimi i ekonomisë së hapur të tregut e të strukturave demokratike të shoqërisë në Kosovë konsiderohet si domosdoshmëri për stimulimin e aktiviteteve ekonomike. Projekti synon të përmirësojë nivelin e informimit të faktorëve të brendshëm dhe të jashtëm për aspektet ekonomike të problemit të Kosovës, të cilat janë shumë të rëndësishme, por nga ana tjetër, shpeshherë të marginalizuara.

**Fjalët kyçe:** globalizimi, zhvillimi ekonomik, privatizim

**JEL klasifikimi:** M3, M37

### **Hyrja**

Kosova, si një vend i vogël dhe ballkanik, duhet të orientohej për ndërtimin e sistemit të ekonomisë sipas kërkesave të një ekonomie të hapur ndaj tregut evropian dhe botëror, politikë të matur, rregullativ dhe liberalizim ekonomik. Ky sistem ekonomik është një sistem që krijon një ambient të përshtatshëm për integrimin e ekonomisë së Kosovës në rajon e më gjerë, stimulimin e bashkëpunimit ekonomik dhe që nxitë investimet e përbashkëta me partnerët e jashtëm. Lidhur me këtë nevojitet strategjia e përkufizuar qartë e transformimit të pronës shtetërore (shoqërore) në pronë private dhe për zhvillimin e ndërmarrësisë si filozofi zhvillimore me tërë infrastrukturën e saj të nevojshme. Kjo mundëson krijimin e një ambienti të volitshëm për zhvillimin e konkurrencës dhe të autonomisë së ndërmarrjeve, duke përfshirë kategorinë e rrezikut. Kjo kërkon ndërtimin e tregut integral (tregu i mallrave dhe shërbimeve, tregu i punës dhe tregu financiar), me gjithë institucionet e tij.

=====

Roli i shtetit duhet të përqendrohet në rregullimin bashkëkohor makro-ekonomik që siguron stabilitet ekonomik dhe ndertim të politikës zhvillimore. Këtu përfshihet: rregullimi i marrëdhënieve ekonomike me botën e jashtme, ndertim i politikës regionale, ndertim i politikës agrare, asaj ekologjike dhe financat publike. Shteti duhet t'i marrë mbi vete edhe funksionet e domosdoshme sociale, me qëllim që më lehtë të tejkalohen pasojat negative në këtë fazë të tranzicionit drejt ekonomisë së tregut. Sistemi ekonomik funksionimin e vetë duhet ta mbështesë në institucionet demokratike, demokracinë liberale e shoqërinë e hapur, si dhe në internacionalizimin e ekonomisë dhe të shoqërisë kosovare

Tranzicioni është proces transformues i përmasave të thella të një sistemi shoqëror, nëpërmjet të cilit ky sistem kalon në një strukturë të re, e cila siguron një efikasitet dhe efektivitet më të lartë. Për të arritur këto performansa, duhet ndërtuar ndryshime simultane në të gjitha nënsistemet e sistemit shoqëror, e para së gjithash në sistemin politik, në sistemin ekonomik dhe në sistemin arsimor.

Tranzicioni nuk mund të jetë proces që qeveriset nga rasti në rast, aq më pak në mënyrë stihike. Kjo do të thotë se nevojitet ndërtimi i strategjisë së tranzicionit, i cili në vete përmban qëllimet e shtrua qartë, pengesat në të cilat mund të ndeshë realizimi i këtyre qëllimeve dhe resurset e mekanizmat me të cilat duhet tejkaluar këto pengesa. Kjo do të thotë gjetja e optimumit, duke patur parasysh oportunitetin politik, oportunitetin ekonomik dhe oportunitetin social. Përvoja e zhvillimit të tranzicionit në vendet ish socialiste dëshmon se mungesa e kësaj strategjie dhe këtij optimumi e forcon rezistencën ndaj ndryshimeve dhe ushqen inercionin më të fuqishëm të elementeve të sistemit të vjetër.

### **Ekonomia e Kosovës**

<sup>23</sup>Përkufizimi konvencionale të globalizimit nënkupton procesin e krijimit dhe liberalizimit të tregjeve kombëtare financiare dhe shkrirjen e tyre në tregun e kapitalit global. Të gjitha shoqëritë e organizuara janë të preokupuara me startin e tyre në mileniumin e ri. Janë të shqetësuara me faktin se sa do të jenë në gjendje të inkuadrohen në ndryshimet dramatike që po i sjell shoqëria pasindustriale, përkatësisht ajo informatike.

Prandaj, përkundër situatës në tranzicion në të cilën ndodhet Kosova, nuk guxojmë të mos e shtrojmë pyetjen dhe të përpiqemi të kërkojmë përgjigje mbi atë se ku ndodhemi dhe çka na pret?

Ekonomia e Kosovës starton në etapën e re, pas një periudhe të gjatë rënije drastike të aktivitetit ekonomik, me ngecjen e madhe teknologjike të kapaciteteve industriale, si mungesë e investimeve për disa vite, me rënien e potencialeve prodhuese në sektorin shtetëror e publik. Nevoja e një programi rehabilitimi dhe ristrukturimi të ekonomisë është shumë evidente. Tri punkte të

---

<sup>23</sup> J. Lončar: Globalizacija – pojam, nastanak i trendovi razvoja Geoadria, 10/1, 91-104, 2005.

rëndësishme të industrisë megjithatë do ta kenë perspektivën edhe në kushtet e reja: Elektroenergji, Trepça dhe Feronikeli, pas konsolidimit, të luajnë rolin e forcave të zhvillimit ekonomik. Degët e tjera kanë nevojë për një regjenerim kompleks teknologjik, i cili duhet të realizohet krahas privatizimit dhe nëpërmjet investimeve të përbashkëta. Burimet e mëdha të rritjes janë edhe në bujqësi dhe në sektorin e veprimtarive tregëtare dhe shërbyese.

Faktor i rëndësishëm ekonomik është edhe diaspora. Infrastruktura energjetike dhe ajo e trafikut përbëjnë vetëm bazën fillestare për të zënë hapin e zhvillimit, por ato duhet të zgjerohen e modernizohen krahas zhvillimit ekonomik. Infostruktura (infrastruktura informatike) duhet të krijohet me përparësi.

Resurset e disponueshme: pasuritë natyrore, humane, kapacitetet ekzistuese, janë rrethanë pozitive e zhvillimit.

- Disa kapacitete të industrisë bazike, energjetika, nikli, metalet e ngjyrosura, në kushtet e zhvillimit të pavarur, mund të tejkalojnë pozitën e deprimuar në politikën e çmimeve në tregun e brendshëm dhe pengesat për eksport, që ishin ndër pengesat më serioze në zhvillimin e tyre. Zhvillimi i mëtejshëm i këtyre kapaciteteve duhet të bëhet në formë të investimeve të përbashkëta.
- Resurset natyrore duhet të orientohen veçmas në zhvillimin e agrobiznesit dhe turizmit;
- Fondi i resurseve humane – popullsia e re, mund të jetë faktor shumë pozitiv i zhvillimit nëse aftësohet për tëu inkuadruar në rrjedhat e revolucionit informatik.

### **Qëllimet strategjike**

Globalizimi mund të argumentohet se një pasojë e zhvillimit të shkencës, teknologjisë moderne, ekonomisë së tregut e demokracisë. Globalizimi i ka mundësuar lëvizjen e lirë e kapitalit, mallrave, informacionit dhe të njerëzve nëpërmjet zgjerimit dhe heqjen e kufijve.<sup>24</sup>

Duke u nisur nga rrethanat aktuale dhe ato të pritura, nga niveli i zhvillimit, problemet sociale-ekonomike dhe trendet e pritura të zhvillimit në Evropë dhe në botë, qëllime strategjike të zhvillimit të Kosovës në dekadën e ardhshme do të ishin:

- zhvillimi i pavarur ekonomik brenda integriteteve ekonomike rajonale, evropiane e më gjerë;
- aktivizimi maksimal ekonomik i popullsisë së aftë për punë nëpërmjet zhvillimit dinamik;
- mobilizimi i potencialeve zhvillimore natyrore, humane dhe financiare të popullsisë nëpërmjet sistemit të ekonomisë së hapur të tregut dhe ndërmarrësisë si filozofi bazike e zhvillimit;

---

<sup>24</sup> J. Lončar: Globalizacija – pojam, nastanak i trendovi razvoja Geoadria, 10/1, 91-104, 2005.

- inkuadrimi në rrjedhat e zhvillimeve teknologjike, informatike dhe telekomunikimit e globalizimit.

### **Pavarësia dhe integrimet rajonale**

Pavarësia ekonomike e Kosovës është kusht për zhvillimin ekonomik të Kosovës. Ajo krijon kushte për integritet brendakombëtar, rajonale dhe më gjerë. Pavarësia dhe integrimet janë procese komplementare në frymën e proceseve aktuale që zhvillohen në botë. Pavarësia ekonomike e Kosovës mund të mbështetet në potencialet njerëzore, pasuritë natyrore, infrastrukturën dhe vlerat e krijuara më parë. Bilancet e bëra dhe projeksionet e zhvillimit të pritur dokumentojnë se, në kuadër të një ekonomie të hapur dhe një shoqërie civile e demokratike, Kosova mund ta buxhetojë pavarësinë e saj ekonomike.

Konkurrenca dhe të punësimi si një objektiv mund të realizohen nëpërmjet dhjetra fondeve për zhvillim rajonal, dhe përfshijnë: rritjen e konkurrencës dhe punësimin, duke rritur atraktivitetin rajonal, parashikimet ekonomike dhe ndryshim social në veçanti ato që lidhen me procesin e globalizimit dhe regjionalizimit, promovimin e burimeve njerëzore, mjedis, njohuri, infrastruktura dhe tregu fleksibil<sup>25</sup>

### **Inkuadrimi në revolucionin informatik dhe globalizim**

Kosova nuk mund të presë që të arrijë një stad të caktuar zhvillimi për t'u inkuadruar menjëherë në revolucionin informatik, i cili po shprehet me digjitalizmin e ekonomisë dhe aktivitete të tjera të njeriut, të bazuara në zhvillimin e fuqishëm të telekomunikimeve. Resurset humane, me të cilat Kosova ka përparësi zhvillimore, do të mund të jenë në funksion të zhvillimit bashkëkohor vetëm nëse arrijnë arsimimin informatik (alfabetizmi kompjuterik), aftësohen për ta përdorur teknologjinë informatike dhe për të marrë pjesë në zhvillimet e saj të ardhshme. Për këtë nevojiten transformime të thella në sistemin e edukimit dhe të arsimimit.

### **Faktorët që ndikojnë në rritjen ekonomike**

Parakusht të realizimit të qëllimeve strategjike të zhvillimit të Kosovës janë:

- Sistemi i ekonomisë së hapur të tregut
- Zhvillimi i ndërmarrësisë dhe NVM
- Konsolidimi, ristrukturimi dhe vazhdimi i privatizimit i ekonomisë ekzistuese

Ndërtimi i sistemit të ekonomisë së hapur të tregut është parakusht për inkuadrim në rrjedhat e bashkëpunimit ndërkombëtar dhe në proceset e globalizimit. Ai është parakusht i domosdoshëm për zhvillimin e marrëdhënieve me integritet ekonomike, me vendet me ekonomi të zhvilluar, me institucionet financiare ndërkombëtare dhe parakusht për mobilizimin e resurseve financiare të popullsisë dhe diasporës. Kjo nënkupton sistemin efikas ekonomik, mbrojtjen

<sup>25</sup> Strategjia razvoja Tuzlanskog kantona 2008 – 2013 Sarajevo, decembar 2008

e pronës, respektimin e rregullave të tregut dhe barazinë e subjekteve ekonomike – veprimin efikas të shtetit ligjor. Bazat institucionale të këtij sistemi janë trajtuar në kapitullin e mëparshëm. Ndërtimi i sistemit të ekonomisë së hapur në Kosovë është domosdoshmëri, sepse çfarëdo autarkizmi do të ishte fatal për cilësinë e zhvillimit të Kosovës. Kosova si vend i vogël dhe ekonomikisht i pazhvilluar është e detyruar të orientohej në ekonominë e hapur.

Karakteristikat e ekonomisë së hapur janë:

- liberalizimi i çmimeve
- liberalizmi në tregtinë e jashtme (regjimet e këmbimit),
- liberalizmi i tregut financiar (kursi real dhe kamata reale, formimi i tyre në treg),
- liberalizimi i tregut të punës.

Thelbi i kësaj ekonomie qendron në stabilitetin ekonomik i cili në masë të madhe kushtëzohet nga bilanci i pagesave, që do të jetë problem i vështirë për Kosovën, andaj edhe do të shqyrtohet më detalisht në vijim.

Strategjia e zhvillimit të NVM duhet të krijojë një arsenal masash dhe instrumentesh për nxitjen e zhvillimit të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme që kanë rritje të shpejtë dhe koncept ofensiv të zhvillimit. Gjithashtu, aktivitete dhe masa specifike mund të merren për sektore të caktuara: agrobiznesi, shërbimet informatike, programet prodhuese, biznesi i fermave, shërbimet e konsaltingut dhe edukimit për biznes.

Ekspertet nderkombetare dhe shqiptare në këto momente janë duke analizuar faktorët pengues të një rritjeje më të shpejtë të ekonomisë shqiptare dhe sidomos faktorët potenciale, të cilët janë në nivele të pazhvilluara dhe kanë në vetvete rezervë të mëdha për të rritur ritmet e rritjes së ekonomisë shqiptare.

Kjo analizë është shumë dimensionale. Ajo bazohet në rëndësinë që kanë faktorët ndryshëm, siç janë edukimi, energjia, telekomunikacioni, por sidomos mireqeverisja, ku pronesia, funksionimi i shtetit ligjor, lufta kundër korrupsionit dhe efica e enteve rregullatore e mbikqyrëse konsiderohen të rëndësishme për të ushqyer ritmet e larta të rritjes.

Mireqeverisja, reduktimi i barrierave të biznesit, profesionalizmi dhe modernizimi i administratës publike, rritja e tregtisë rajonale, eliminimi i barrierave jo vetëm doganore, krijimi i tregut unik rajonal dhe levizja e lire, konsiderohen të rëndësishme për të rritur thithjen e investimeve të huaja, për të rritur tregtinë rajonale e globale, të cilat sëbashku mbështesin me mirë rritjen ekonomike.

Rritja e performancës eksportuese të ekonomisë sone, apo një ekonomi e orientuar nga eksporti, konsiderohen të detyrueshme në sfidat për qendrueshmërinë e rritjes të lartë ekonomike. Ka një korelacion të fortë pozitiv midis thithjes së investimeve të huaja dhe rritjes së aftësisë eksportuese të ekonomive tona.<sup>26</sup>

---

<sup>26</sup> Arben MALAJ, Midis rritjes reale dhe nominale të ekonomisë, “Gazeta Start”

=====

Zbatimi i programit të rikonstruktimit dhe regjenerimeve teknologjike e organizative në sektorët e përmendur, brenda një periudhe 2-3 vjeçare (pas normalizimit të gjendjes), mund të ndikojë në konsolidimin e përgjithshëm ekonomik. Kjo gjithashtu mund të konsolidojë edhe rrjedhat e eksportit. Konsolidimi i infrastrukturës ekonomike ka të bëjë me nevojën e rehabilitimit të rrjetit të rrugëve, rivitalizimit të disa drejtimeve më të rëndësishme. Elektrifikimi i hekurudhës gjithashtu shtrohet si nevojë e rëndësishme. Konsolidimi i dy hidrosistemeve (Ibër-Lepenc dhe Radoniq) duhet të zbusë problemin e ujit dhe të mundësojë rritjen e rendimenteve të prodhimit dhe të agrobiznesit.

### **Përfundimi**

Nuk duhet të harrojmë të gjithë ne ekspertët e ekonomisë se rezultatet e para makroekonomike pas përfundimit të privatizimit mund të priten vetëm pas një periudhe 5-10 vjeçare. Deri atëherë, institucionet qeveritare dhe joqeveritare duke përfshirë të gjithë aktorët kontribuues në zhvillimin ekonomik, duhet të përpilojnë plane dhe hartojnë projekte në funksion të stimulimit dhe përkrahjes së iniciativës private që është në lindje e sipër. Vështruar nga prizmi i ekonomisë së tregut, me rëndësi kapitale është transformimi sa më i shpejtë i pronës shoqërore në atë private. Iniciativa private mbetet i vetmi gjenerator i pakontestueshëm i zhvillimit ekonomik në botën moderne të biznesit.

Do të ishte iluzion nëse themi se gjithçka vajti në rregull dhe se nuk kishte gabime. Me siguri se në procese të tilla komplekse gabime ka dhe se ato zbulohen vetëm me kalimin e kohës përmes kryerjes së punëve dhe detyrave. Tek e fundit, mësimi zë vend atëherë kur detektohen gabimet e së kaluarës dhe më pastaj ndërmerren masa për të përmirësuar sjelljet apo mënyrat e kryerjes së punëve.

### **Literatura**

1. Francis F., "Pas fundit të historisë", 2006.
2. Hana L. & Telo I., Tranzicioni në Shqipëri – arritjet dhe sfidat, Tiranë 2005
3. Ilić G., Reforme Evropshke Unije – Institucionalni aspekti., Beograd 2004
4. Jovanović M., Evropshka Ekonomshka integracija, Beograd 2004
5. Limani M., Integritet ekonomike evropshane, Prishtinë 2004
6. Sadiku M., Transicioni dhe Reformat Institucionalne në Kosovë, Riinvest, Prishtinë 2007
7. Selmanaj S. Globalizimi dhe Tranzicioni – dilemat dhe sfidat, Riinvest Prishtinë 2006
8. Selmanaj S. Sistemet ekonomike bashkëkohore, Prishtinë 2006
9. Selmanaj B., Globalizimi, Lubljanë 2006
10. Uvalic Milica, "Privatisation and Corporate Governance in Serbia (FRY)", dhjetor 2001;

11. World Bank, "World Development Report 2000/01: Attacking poverty", NY, 2001;
12. World Bank report, "Supporting the Economic Growth and Sustainable Development", in cooperation with Ministry of Agriculture and Food, Albania, November, 2002;